

**TÜRKİYE SELÇUKLULARININ 1223 YILINDA TRABZON ÜZERİNE
DÜZENLEDİKLERİ SEFER HAKKINDA YENİ BİR KAYNAK VE
BAZI YENİ BİLGİLER***

Murat KEÇİŞ**

ÖZET

Son yıllarda ülkemizde ve dünyada *Selçuklu Tarih Yazıcılığı*nda belirgin bir duraklama yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle yeni kaynakların neşredilmesi ve değerlendirilmesi bu duraklamayı aşmada büyük önem arz etmektedir. Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları” adlı makalede Hagiografyaların tarihi kaynak olarak önemi üzerinde durmuştu. Hagiografyalarda, tarihî hadiselerle efsanevî unsurlar birbirine karışmış olmasına rağmen, yine de kroniklerin ve diğer tarihi kaynakların tam olarak aydınlatmadığı bazı olayları bu kaynak grubundan öğrenebiliyoruz. *Aynoroz Dağında Dionisiu Manastırı*’nda 154 numaralı dosya içerisinde yer alan *St. Eugenios’un Hagiografyası*, İsveçli Bizantinist Jan Olof Rosenqvist tarafından 1996 yılında yayımlanmıştır. Makalemizde, *Saint Eugenios’un Hagiografyasının* mahiyeti ve ihtiva ettiği tarihî malûmatı dönemin muasır kaynakları ile mukayese ederek 1223 yılında Selçuklu “Melik Sultan”ı tarafından Trabzon’a düzenlenen ve detayları tam anlamıyla bilinmeyen sefere ait *Saint Eugenios’un Hagiografisi*’nde yer alan bazı bilgileri değerlendirerek Selçuklu Tarihçiliğine küçük de olsa bir katkı yapmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Saint Eugenios, Trabzon İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti

**A NEW SOURCE AND SOME NEW FINDINGS ABOUT CAMPAIGN
OF TURKEY SELJUKS AGAINST TREBIZOND IN 1223**

ABSTRACT

In recent years, a significant decline in Seljuk Historiography has been observed in Turkey and all around the world. Publication of contemporary sources and their evaluation by historians in particular are of great importance to overcome this recession. Fuad Köprülü, in his article: “*The Seljuks of Anatolia: their history and culture according to local Muslim sources*” discusses the importance of hagiography as a new kind of historical source. Although historical events and legendary elements are almost inextricably mingled with each other in these kind of sources, they can still help historians expand the boundaries of historical knowledge especially when chronicles or other historical sources are scarce as seen in the case of the military expedition led by “Sultan Melik” against Trebizond in 1223. It is one of the historical events that available conventional historical sources do not offer so much in clarifying the subject in all aspects. Thus in this present work, being aware of their historical value, we aim to provide a humble contribution to the Seljuk Historiography by focusing on hagiographies, in particular, Hagiography of St. Eugenios which is located and registered in Athos Dionysiu Monastery with

* Bu makale, 20-24 Eylül 2010 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen XVI. Türk Tarih Kongresi’ne sunulan bildirinin gözden geçirilmesi ve genişletilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Murat KEÇİŞ

the file number 154, and published in 1996 by the Swedish Byzantinist Jan Olof Rosenqvist. To do this we will discuss it's characteristics within historical context, compare it with other contemporary sources and investigate the possibilities of acquiring new historical data about under-recognized expedition led by Sultan Melik.

Key Words: Saint Eugenios, The Empire of Trebizond, The State of Turkey Seljuks

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın 1223 yılında Trabzon İmparatorluğu üzerine düzenlediği sefer hakkında halen daha bilinmeyen bir çok nokta bulunmaktadır. Biz bu makalemizde *St. Eugenios'un Hagiografyası*'nda yer alan yarı efsanevî yarı tarihi bilgileri kullanarak bazı yeni değerlendirmeler yapmak istiyoruz. Burada öncelikli olarak Hagiografya metinlerinin genel mahiyeti ve tarihi kaynak olarak kullanmada dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Hagiografyalar, Hıristiyan dinine mensup azizlerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı edebî bir türdür. Hagiografya'nın kelime anlamı, Yunanca *hagio* (=kutsal, aziz) ve *graphos* (=yazmak) kelimelerinin kökünden gelmektedir.¹ Roma Martirologları (Yunanca kökenli =martiras-tanık) temelinde gelişen aziz yaşamöyküleri IV. ve V. yüzyıldan itibaren Bizans edebiyatının en temel eserleri arasına girmiştir. Kutsal olduklarına inanılan azizlerin hayat hikâyelerinde, azizlerin Ortaçağ Hıristiyan toplum hayatında çok önemli rol oymasından, yaşadıkları kentlerin tarihi, kahramanlarla ilgili olaylar hakkında zengin bilgiler bulunmaktadır.

Seferin hangi şartlar altında yapıldığına geçmeden önce, bu sefer öncesi Türkiye Selçukluları ile Trabzon İmparatorluğu arasındaki siyasi ilişkilere genel hatlarıyla bakmak yerinde olacaktır. Trabzon İmparatorluğu 1214 yılında Sinop'u kaybetmesi üzerine Türkiye Selçukluları ile yaptıkları ve kendilerini küçük düşüren anlaşmanın şartlarına uymaya ve Sinop'u kaybetmeye razı olmadıkları gibi siyasi güçlerini arttırmak isteyerek, Selçuklular ile oldukça uzun sürecek olan bir mücadeleye girişmiştir. Trabzon İmparatoru Büyük Komnenos I. Andronikos'un damadı ve halefi Andronikos Gidos (1222-1235), Sinop'u tekrar geri alarak İstanbul'a ulaşan denizyolunu açmak ve böylece Bizans İmparatorluğu'nu tekrar ihya edebilmek amacıyla Türkiye Selçukluları'na karşı ittifak arayışlarına girişmiştir. Fakat Trabzon İmparatorluğu aradığı bu ittifak girişimlerinden çok büyük başarılar elde edememiştir. Harzemşahların Doğu Anadolu sınırlarına gelmesiyle, Trabzon İmparatoru I. Andronikos Gidos, Selçuklu tâbiyetinden kurtulmak için harekete geçmiş ve bu amaçla Samsun ve Sinop'a kadar taarruz harekâtlarına girişmiştir. Aynı dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin de Doğu Karadeniz Bölgesi'ne doğru hakimiyetini genişletmek ve Anadolu'nun siyasi birliğini tesis ederek ekonomik açıdan yeni kazanımlar elde edebilmek amacıyla Trabzon üzerine sefer

¹ Alexander P. Kazhdan, "Hagiography", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, Oxford 1991, s. 897-899.

Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler

düzenlemiştir. Fakat maalesef bu seferin tarihi şartları ve kronolojisi konusunda bazı karanlık noktalar halen aydınlatılamamıştır. Dönemin Farsça ve Arapça kaleme alınan kaynakları dışında özellikle Trabzon kentinde yazılan Yunanca eserler bu meselenin aydınlatılmasında büyük önem arz etmektedir. 1223 yılında Trabzon'a karşı düzenlenen Selçuklu seferinden bahseden Yunanca kaleme alınmış tarihi kaynaklar şunlardır:²

1. Konstantinos Loukites ve İoannes Lazaropoulos³ tarafından derlenen Trabzon'lu Saint Eugenios'un⁴ mucizeleri: Eserde sadece *Melik*'in yenilerek I. Andronikos Gidos tarafından esir alındığı tarih belirtilmeksizin anlatılmaktadır.

2. Mikhael Panaretos'un Kroniği: Kronik'te "1223 yılında Gidos'un hakimiyetinin ikinci senesinde, Melik Sultan Trabzon'a geldi ve ordusu tamamen yok edildi." şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.

3. İoannes Lazaropoulos'un *Sinopsis* adlı hagiografik eseri: Burada sefer ile ilgili oldukça detaylı bilgi bulunmasına rağmen bu detaylı metni anlamak oldukça güçtür. Metinde özet olarak Lazaropoulos, 1223 yılında Sultan Alâeddîn Keykubad'ın oğlu *Melik Sultan* ile İmparator Andronikos arasında

² Bu kaynak hakkında bkz. Jan Olof Rosenqvist, *The Hagiographic Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154, A Critical Edition with Introduction, Translation, Commentary and Indexes*, Uppsala 1996, s. 164-165, 308-335; İoannes Lazaropoulos'un "Logos" adlı eseri Selçuklu Seferi hakkında daha az bilgi vermektedir. Aynı eser, s. 244; Konstantine Loukites ve İoannes Lazaropoulos'un metinlerinin daha eski yayını için bkz. A. Papadopoulos-Kerameus, *Sbornik istochnikov po istorii Trapezundskoi imperii*, St. Petersburg 1897, s. 30-31; Konstantin Loukites, *Enkomion [=Övgü]*, s. 76 ve 116-136 (İoannes Lazaropoulos); daha geniş bibliyografya için bkz. J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 434-457. Bessarion'un Selçuklu Seferi hakkında verdiği bilgiler için bkz. Bessarion, "Ο εις Τραπεζούντα λόγος του βησσαρίωνος", ed. O. Lampsides, *Αρχείον Πόντου (Arkheion Pontou=Pontus Arşivi)*, 39 (1984), s. 67-69; Mikhael Panaretos'un verdiği bilgiler hakkında ise bkz. Mikhael Panaretos, "περί των Μεγάλων Κομνηνών", ed. O. Lampsides, Athens 1958, s. 61 (Satır: 8-10); Bu kaynakların İngilizce çevirileri için bkz. A. G. C. Savvides, "The Trapezuntine sources of the Seljuq attack on Trebizond in A.D. 1222-1223. English translation and commentary", *Αρχείον Πόντου (Arkheion Pontou=Pontus Arşivi)*, 43 (1991), s. 102-129; A. G. C. Savvides, *Byzantium in the Near East: its relations with the Seljuk sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols*, Selanik 1981, s. 156-171; İoannes Lazaropoulos'un *Logos* ve Bessarion'un *Enkomion* adlı eserlerini inceleyen A. G. C. Savvides, 1222-1223 yılında Selçukluların Trabzon üzerine bir sefer düzenlediklerini iddia etmiştir. Bkz. A. G. C. Savvides, "Trapezuntine Sources", s. 120, 124-126.

³ XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan İoannes Lazaropoulos oldukça üst düzeyde bir papazdı. 1364'te İoseph adıyla Trabzon metropoliti seçilmiş ve 1367 yılında emekli olmuştur. 1368'de Türkler Trabzon'a saldırınca İstanbul'a gitmiş ve ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir. A. Vasiliev, *The Goths in The Crimea*, Cambridge 1936, s. 160.

⁴ Saint Eugenios ya da Eugene, Roma İmparatoru Diocletien döneminde (284-305) Hıristiyanlara karşı uygulanan kitallerde martir edilmiştir.

Murat KEÇİŞ

barış anlaşmasının yapıldığını ifade etmektedir. Ancak, Sinop Reisi Hetum'un akılsız davranışı yüzünden bu anlaşma bozulmuştur. Hetum, Kırım'dan topladığı vergileri Trabzon'a taşıyan gemiye saldırmış ve bu gemi Sinop yakınlarında karaya oturmuştur. Gemide Aleksios Paktiares gibi çok önemli arkhontlar (=yüksek dereceli memurlar) bulunmaktaydı. Hetum'un daha sonra Kırım'a tekrar saldırması üzerine, Trabzonlular bu saldırılara cevap olarak Sinop'a sefer düzenlediler. Bunun üzerine Sinop Reisi Hetum, Trabzon İmparatorluğu ile anlaşmaya karar verdi. Fakat Melik Sultan Konya'da bulunduğu sırada bütün bu olan biteni işitti. Malatya-Sivas bölgesinden ordusunu toplayan *Melik Sultan* Trabzon'a karşı sefere çıktı. Lazaropoulos eserinde bu kuşatmayı oldukça detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Lazaropoulos ve Trabzon halkı Selçuklu askerlerinin doğal afet neticesinde bozularak dağılmasını, adına manastır inşa edilen Saint Eugenios'un mucizesi olarak değerlendirmiştir. Daha sonra Andronikos tarafından serbest bırakılan emir ile Trabzon'un Selçuklu vassallığından kurtulmasını içeren bir anlaşma yapılarak, Melik'in güvenli bir şekilde Konya'ya geri dönmesine izin verilmiştir.⁵

VI. yüzyılda Trabzon'da ortaya çıkan Saint Eugenios kültü, belli bir dönem kesintiye uğramasına rağmen, XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklular'ın Anadolu'yu fethetmeye başlaması ve 1204 yılında Trabzon İmparatorluğu'nun kurulmasıyla beraber -özellikle XIV. yüzyıldan itibaren- tekrar canlılık kazanmaya başladığı görülür. Trabzon üzerine düzenlenen her düşman saldırısında kent halkı Saint Eugenios'un mucize göstermesinden medet ummuştur.⁶

Bu olayla ilgili ilk kayıtlar eserini muhtemelen XIII. yüzyılın sonlarında ya da XIV. yüzyılın başlarında kaleme almış olan Konstantine Loukites'e ve yine eserini muhtemelen 1364 yılından önce derlenmiş olan İoannes Lazaropoulos'a aittir. Fakat Selçukluların Trabzon üzerine düzenledikleri sefer hakkında en detaylı ve güvenilir kaynak İoannes Lazaropoulos'un Saint Eugenios'un mucizelerini derlediği *Sinopsis* (özet) adlı eseridir.⁷ Lazaropoulos, Türkiye Selçukluları ile Trabzon İmparatorluğu arasında karada ve denizde yaşanan mücadeleleri farklı kelimelerle bir kaç kez anlatmıştır.

J. O. Rosenqvist,⁸ İoannes Lazaropoulos'un *Hagiografya*'sının⁹ güvenilir tarihi bilgiler içerdiğini ortaya koymuştur. Bütün karmaşıklığına rağmen, eser hagiografya yazarı tarafından yeniden şekillendirilmiş ve eserin neredeyse tamamı tekrar yazılmıştır. Asıl metnin karmaşıklığı, kaynağı tam olarak anlamamızdaki en büyük engeldir. İoannes Lazaropoulos'un metnini

⁵ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 308-335.

⁶ J. O. Rosenqvist, "Local Worshipers, Imperial Patrons: Pilgrimage to St. Eugenios of Trebizond", *Dumbarton Oaks Papers*, 56 (2002), s. 194-212.

⁷ Bu kaynakların seferin tarihi ile ilgili verdiği bilgiler için bkz. J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 25, 41.

⁸ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 50-63.

⁹ Alexander P. Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, s. 897.

***Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer
Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler***

yeniden neşreden J. O. Rosenqvist, giriş bölümünde *Selçuklu Meliki*'nin Trabzon üzerine düzenlediği sefer hakkında daha önce yapılan çalışmaları özetlemiştir. Bütün bunlara rağmen Türkiye Selçukluları ile Trabzon İmparatorluğu arasında meydana gelen mücadelenin tarihi ve Trabzon'a sefer düzenleyen bu Melik'in kim olduğu açık değildir. Bu sorunu çözmede başarısız olunması, bu hikâyeyi yorumlayan bilim adamlarının olayla ilgili kanıtları hep 1223 tarihine dayandırmalarından kaynaklanmaktadır. Lazaropoulos'un bizzat kendisi dönemin olaylarını anlatırken başlangıç noktası olarak 1223 yılını almaktadır. Fakat Lazaropoulos hikâyesinin hiç bir yerinde anlattığı bütün olayların aynı yıl meydana geldiğinden bahsetmez. Dönemin diğer kaynaklarında aynı olaya ilişkin kayıtların da yardımıyla Trabzon'a sefer düzenleyen Melik ile ilgili Lazaropoulos'un verdiği bilgilerin farklı zamanlarda meydana gelen olaylarla ilgili olduğu görülmektedir.¹⁰ *Sinopsis*'in tarihi içeriğinde, bir biri ardı sıra devam eden önemli olaylar birbirinden ayrıt edilmelidir. İlk olay, imparatorun hâkimiyetinin ikinci yılında (6731/1223) I. Andronikos Gidos ve Büyük Sultan Alâeddîn'in (Αλατίνης Σααπατίνης) oğlu "Sultan Melik"¹¹ arasında daha önce yapılan barış anlaşmasının (1214 yılında

¹⁰ İoannes Lazaropoulos'un *Melik* olayı ile ilgili verdiği bilgilerin metin ve tarihi analizi için bkz. Rustam Shukurov, *Velikie Kommyny i Vostok (1204-1461) (Büyük Komnenoslar ve Doğu)*, St. Petersburg 2001, s. 126-138.

¹¹ *Melik* unvanını kimin taşıdığı konusunda farklı görüşler vardır. Dönemin en önemli Farsça kaynağı İbn Bibî'ye göre Sultan Alâeddîn Keykubad, 1228'de Mengücekoğlu Dâvudşâh'ın elinden Erzincan'ı aldığı zaman, buraya o sırada henüz pek küçük (takriben 4-5 yaşlarında) olan büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i *melik* tayin etmiştir. İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, (Ayasofya Ktp. Nr. 2985) *Tıpkıbasım*, Ankara 1950, s. 359, 363-64; İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuknâme)*, C. I, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 368, 371-372; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009, s. 26. Osman Turan, 1223 yılında Trabzon üzerine sefer düzenleyen bu emirin kimliği hakkında "Erzincan meliki olan Keyhüsrev bu zamanda küçük yaşta olduğundan, seferin onun nâmına er-Tokuş'un kumandasında yapılmış olması iktizâ eder ve belki Koylu-Hisar meliki Calâl al-Din Kayfaridun da bahis mevzuudur." iddiada bulunmuştur. Osman Turan, "Keykubâd I", *İ.A.* (MEB), C. VI, Eskişehir 1997, s. 652. Claude Cahen, 1223 yılında Trabzon'a muhtemelen Mugiseddin Tuğrulşâh'ın saldırdığını öne sürmüştür. Claude Cahen, "Le Commerce anatolien au début du XIIIe siècle", *Mélanges Louis Halphen*, Paris 1951, s. 95 ve ayrıca, "Questions d'histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe siècle", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 150. Anthony A. M. Bryer de, Claude Cahen'i takip ederek Trabzon'a sefer düzenleyen bu *Melik*'in Erzurum Emiri Tuğrul Şah olduğunu düşünmektedir: "1222-23'de Erzurum Meliki (Kılıçarslan'ın oğlu) Mugiseddin Tuğrulşâh'ın Trabzon üzerine düzenlediği seferden sonra, Büyük Komnenos I. Andronikos Gidos bir çeşit vasal haline gelmiştir ve en azından Trabzon'daki bir manastırın gelirleri Tuğrulşâh'a bağışlanmıştır." Anthony A. M. Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, 29 (1975) Variorum Reprints (London 1980), s. 123; Anthony A. M. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments*, Vol. I, s. 182.

Murat KEÇİŞ

yapılan anlaşma) yenilenmesi ve iki tarafın birbirlerine saldırmayacaklarına dair yemin etmeleri anlatılmaktadır.¹² İkinci olay ise, Selçuklu Sultanının Sinop Valisi Hetoumis Rasis'in (Ἡτοιμῆς ὁ Ράϊσης), Kherson ve Gothia'dan¹³ topladıkları vergileri Trabzon'a getiren gemilere Sinop Limanında el koyması ile ilgilidir.¹⁴ Gemide diğer soylu tüccarlar (=arkontlar) arasında Trabzon'un mali işlerinden sorumlu yüksek rütbeli bir devlet memuru olan Aleksios Paktiars de bulunmaktadır.¹⁵ Ayrıca Sinop'un Hetoumis Rasis ('Ἡτοιμῆς ὁ Ράϊσης) adlı yöneticisi Kırım'a gemiler göndermiş ve bölgeyi yağmalatmıştır.

Lazaropoulos, daha sonra Sinop'a karşı saldırıda bulunan Trabzon Rumlarının, Gerze (Karousa)¹⁶ ve civarını ve hatta Sinop çarşısına kadar olan bölgeyi yağmaladıklarını anlatmaktadır. Hikâyesinin devamında Lazaropoulos, Rumların Sinop limanında buldukları Türk gemicilerini ya esir aldıklarını ya da

¹² J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, satır: 1152-1157.

¹³ Trabzon İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Kırım, Trabzon'a tâbi statüsünde vergi vermeye başlamıştır. Trabzon ile Kırım arasındaki ticarî münasebetler hakkında bkz. A. Vasiliev, *The Goths in The Crimea*, Cambridge 1936, s. 160-169.

¹⁴ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, satır 1159, 1304-1305. Rasis (Ράϊσης) burada *reisü'l-bahr* unvanının ilk kısmını oluşturmaktadır. İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye*, s. 114; G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Vol. II, Berlin 1958, s. 259. Hetoumis (Ἡτοιμῆς) kelimesi ise bir çok tarihçi tarafından Ermeni Hetum olarak açıklanmıştır. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s. 70; Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles-London 1971, s. 230, dipnot 512; J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 435. Fakat bu kişinin kimliği hususunda Rustam Shukurov farklı düşünmektedir. Shukurov'a göre çok kesin olmamakla beraber etimolojik olarak Hetoumis (Ἡτοιμῆς) kelimesi Müslüman (Arapça, Farsça ya da Türkçe kökenli) isimlere, ya da Ermeni ismine daha çok benzemektedir. Araştırmacı, Hetoumis (Ἡτοιμῆς) kelimesini Farsça hadim ya da Türkçe hadım, Arapça "hâdim" kelimesiyle açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Karadeniz diyalektinde khatoumis (=χατούμης), Osmanlı Türkçesinde "Hadım" olarak açıklamaktadır. Bkz. A. Papadopoulos, *Ιστορικόν λεξικόν ποντικής διαλέκτου*, (*Pontus Diyalektiğinin Tarihsel Sözlüğü*), Vol. II, Atina 1961, s. 504. Bütün bunlardan yola çıkarak R. Shukurov, Hetoumis Rasis (Ἡτοιμῆς ὁ Ράϊσης) kelimesinin Farsça ya da Türkçe "hadim-i reis-i (bahr)" teriminden alınarak Hellenleştirilmiş bir ibare olduğu yönünde bir görüş öne sürmüştür. Bkz. Rustam Shukurov, "Trebizonde and the Seljuks (1204-1299)", *Mésogeios*, 25-26 (2005), s. 95, dipnot 63. Osman Turan ise Reis unvanının Selçuklu donanmasında hizmet eden bir denizci olduğunu ve bu sıfatla Suğdak seferine katıldığını belirtmektedir. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 360, dipnot 57.

¹⁵ Aleksios Paktiars (Αλέξιος Πακτιάρης) kelimesini etimolojik olarak değerlendiren R. Shukurov, Paktiars (πακτιάρης) kelimesinin Farsça ya da Türkçe "Bahtiyar" kelimesinden türemiş bir isim olabileceğini düşünmektedir. Bkz. Rustam Shukurov, "The Byzantine Turks of the Pontos", *Mésogeios*, 6 (1999), s. 19, dipnot 27.

¹⁶ Bu bölgenin tarihî coğrafyası hakkında bkz. Anthony A. M. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments*, Vol. I, s. 89.

***Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer
Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler***

öldürdüklerini belirtir. Bu gelişmeler üzerine Sinop yöneticisi, müzakere talep etmiş ve görüşmeler sonucunda Kırım civarında el konulan Trabzon'a ait gemiler mürettebatları ile beraber Trabzon İmparatorluğu'na geri verilmiştir.¹⁷

Lazarapoulos'un son hikayesi ise en detaylı olanıdır. Bu hikâyede *Selçuklu Meliki*'nin Trabzon üzerine düzenlediği sefer anlatılır. Trabzon azizlerinden Saint Eugenios'a bu saldırıyı mucizevi bir şekilde engellediği için şükredilmektedir. Ayrıca seferi düzenleyenlerin yenilgiye uğratıldığı, Melik'in adamlarıyla beraber esir alındığı anlatılmaktadır. Trabzonlular bu başarılarının ardından Melik ile yeni bir anlaşma yapmışlar ve bu anlaşmaya göre; Trabzonlular artık Selçuklu Sultanının askeri hizmetlerine katılmayacakları gibi, sultana para ve hediye de göndermeyeceklerdi. Bu olaydan sonra Melik, Trabzon heyeti tarafından eşlik edilmek suretiyle Sinop üzerinden Konya'ya emniyetli bir şekilde geri gönderilmiştir.¹⁸

Bu kayıtlar dönemin olayları ile aşağı yukarı örtüşmektedir. Hagiografik hikâyeyi dönemin olaylarıyla birarada anlatan İoannes Lazarapoulos, bazı dünyevi olayları ya bilerek görmezden gelmiş ya da olayların tarihi akışını dikkate almadan anlatmıştır.

İoannes Lazarapoulos'un anlattığı olaylar arasındaki kopukluklar ve kronolojik hatalar dönemin diğer kaynaklarının yardımıyla giderilebilir. Bu dönemde yaşanan olaylar hakkında bilgi veren güvenilir İslam tarihçisi Muhammed Hamevî, Hicrî 622 (Milâdî 1225-26) yılı olaylarını şu şekilde bildirmektedir:¹⁹

“Bu yıl Sultan Alâeddîn, Rum Sultanı el-Asker'i yendi ve onun bazı kalelerini ele geçirdi ve bir Romalı olan Melik Kir Aleksios'u yendi ve onu esir aldı.”

Hamevî'nin bahsettiği Kir Aleksios'un muhtemelen Selçuklular tarafından esir alınan Aleksios Paktiares olduğu düşünülebilir. Hamevî'nin olayların detayları hakkında ve Kir Aleksios'un kimliği konusunda doğrudan bilgisinin olmadığı açıktır. Hamevî'nin Aleksios'u *Melik* unvanı ile zikretmesi ya bir yanlışlıktan kaynaklanmakta ya da bu unvanı yönetici anlamında kullanmaktadır. Trabzon Rumlarının Selçuklulara karşı sefer düzenlemeleri ve Sinop'u geçici olarak işgal etmeleri Arapça iki kaynak tarafından dolaylı olarak anlatılmaktadır. Bu kaynaklardan birincisi dönemin olaylarını en doğru bir şekilde anlatan İbnü'l-Esir'dir. Kaynağımız, Sultan Alâeddîn Keykubad'ın

¹⁷ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, satır: 1157-1182.

¹⁸ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, satır 1183 vd. (Konya Sultanı Melik = “το δε Ικόνιον ο σουλτάνος Μελίκ (Konya Sultanı Melik)” ile başlayan paragraf.)

¹⁹ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 46.

Murat KEÇİŞ

Erzincan'ın fethinden sonra Erzurum'a karşı 1228 yılı yazında başarısız bir sefer düzenlediğini bildirmektedir.²⁰

Lazaropoulos'un *Sinopsis* adlı eserini dikkatli bir şekilde analiz eden Rustam Shukurov, eserin farklı unsurlardan meydana geldiği görüşünü ileri sürmüştür.²¹ Bu seferin Kırım'da yaşanan gelişmelerle bağlantılı olduğu açıktır. Arapça-Farsça kaynakların hiç birinde bu sefer net bir şekilde anlatılmamıştır.²² Bu olay hakkında bilinen en kesin gerçek, seferin Melik'in başarısızlığıyla sonuçlanmış olmasıdır. Hagiografik eserlerde yer alan efsanevî olayları bir tarafa bırakırsak, bu eseri yayımlayan Rosenqvist'in de belirttiği gibi, Lazaropoulos'un verdiği bilgilerde bir çok anakronizmler vardır. Lazaropoulos Trabzon'un deniz tarafındaki surlara atıf yapmaktadır. Fakat bu sur duvarları İmparator II. Aleksios döneminde (1297-1330) inşa edilmiştir.²³ Ayrıca Lazaropoulos eserinin başka bir yerinde XIII. yüzyılın sonlarında tarih sahnesine çıkan Germiyan Türklerinden bahsetmektedir.²⁴ Rustam Shukurov son yıllarda yayınladığı bir makalede *Sinopsis*'in karışık anlatımının ortaya çıkardığı problemleri çözmeye çalışmıştır.²⁵ Shukurov, kaynakta yer alan bilgileri en az dört ayrı olaya atıfta bulunarak tartışmaktadır: 1223'te Türkiye Selçukluları ile Büyük Komnenoslar arasındaki bir anlaşma; 1225 yılına tarihlenen Trabzon'daki bir gemiye saldırı; 1228'de Trabzonluların Sinop üzerine düzenledikleri sefer ve son olarak ise 1230'da Trabzon'a yapılan Selçuklu Seferi. A. C. Peacock, R. Shukurov'un bu konu hakkında ileri sürdüğü delilleri oldukça eksik bulmaktadır.²⁶ Shukurov, metinde belirsiz bir şekilde

²⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağrakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, İstanbul 2008, C. X, s. 331.

²¹ Rustam Shukurov, "Trebizonde and the Seljuks (1204-1299)", s. 94.

²² A. C. S. Peacock, "The Saljûq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Âlâ' Al-Dîn Kaykubâd", *Journal Royal Asiatic Society*, Series 3, 16/2 (2006), s. 145.

²³ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 56.

²⁴ J. O. Rosenqvist, *The Hagiographic dossier*, s. 456.

²⁵ Rustam Shukurov, "Trebizonde and the Seljuks (1204-1299)", s. 92-99; Aynı Yazar, *Velikie Kommyny i Vostok (1204-1461)*, s. 126-145.

²⁶ A. C. S. Peacock, "The Saljûq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Âlâ' Al-Dîn Kaykubâd", s. 146. Örnek olarak Selçuklular ile Trabzon İmparatorluğu arasında 1223 yılında barış anlaşması yapıldığına dair herhangi bir kaynakta bilgiye rastlanmamaktadır. Bu dönemde Selçuklular ile Trabzonlular arasında Sinop'un fethinden sonra yapılan anlaşma dışında herhangi bir anlaşma bilinmemektedir. Ayrıca 1225 yılında Trabzonlulara ait gemiye saldırı düzenlendiği yönünden kesin deliller bulunmamaktadır. Rustam Shukurov bu saldırı olayını dönemin Arap kaynağı olan İbn Nazif Hamevi'nin *Tarihü'l-Mansuri* adlı eserinde yer alan şu ifadeye dayandırmaktadır: "Bu yılda (622 Hicri/1225 Miladi) Sultan Alâeddin Bizans İmparatoru Laskari'yi (İznik İmparatoru Laskaris'den bahsedilmektedir.) ve Kral (Melik) Kir Aleksios'u esir aldı." Bk. İbn Nazif el-Hamevi, *Tarihü'l-Mansuri*, ed. Abu'l-İd Dudu, Şam 1982, s. 113.

***Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer
Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler***

bahsedilen kişinin Kırım'dan vergi toplayan Aleksios Paktiarès olduğunu iddia etmektedir. Bu kişinin kimliği ile ilgili, gerek Yunanca gerekse Arapça ve Farsça kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ayrıca 1223 yılında Trabzon ve Selçuklular arasında düzenlenen barış anlaşmasına başka bir kaynakta herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Eserini Suriye'de kaleme alan Hamevi'nin, Trabzon'un Kırım'dan vergi aldığına dair verdiği bilgi çok net değildir. A. C. S. Peacock, Hamevi'nin metnini yorumlamanın oldukça güç olduğunu ifade etmektedir. Bu tarihlerde İznik İmparatorluğu ile Selçuklular arasında herhangi bir askeri mücadele yaşandığına dair kaynaklara yansıyan bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca 1225 yılında Kir Aleksios ile beraber bölgede herhangi bir yöneticinin varlığını tanımlamak imkansızdır.²⁷ İbn Nazif Hamevî'nin Eyyubiler'in Hama hakimi Melik Mansur adına yazdığı *Tarih-i Mansuri* adlı eseri, XIII. yüzyıl Anadolu tarihi için ve özellikle Kuzey Suriye'de meydana gelen olaylar hakkında son derece önemlidir.²⁸ A. C. S. Peacock, İbn Nazif el-Hamevi'nin eserinin XIII. yüzyılın ilk yarısı Anadolu tarihi için son derece önemli bir kaynak olmasına rağmen Suriye bölgesini doğrudan etkileyen olaylar hakkında oldukça zengin bilgiler verdiğini belirtmektedir. Fakat Shukurov'un bu kaynağa dayanarak yaptığı hipotezleri fazla iddialı bulmaktadır. İbn Nazif, Alâeddîn Keykubad'ın hakimiyetinin ilk yıllarında düzenlediği seferlerden hiç bahsetmemektedir. Örneğin Sultan Alâeddîn'in tahta çıkışı gibi önemli bir olay, bir kaç satırlık bilgi ile ve üstelik yanlış bir tarih verilerek geçirilmiştir.²⁹ Detayları tam olarak bilinmeyen Selçuklu Meliki'nin Trabzon'a düzenlediği seferi tüm yönleri ile mantıklı bir şekilde çözmek için R. Shukurov, Lazarapoulos'un anlatısı dışında, sadece diğer Bizans yazarları tarafından çok iyi bilinen Alâeddîn Keykubad'ın adını Yunanca olarak vermek suretiyle, bu olayı aydınlatmaya çalışmıştır.³⁰ Alâeddîn Keykubad'ın adı Ioannes Lazarapoulos'un *Sinopsis* adlı eserinde του μεγάλου σουλτάνου Αλατίνη του Σααπατίνη (*tou megalou Sultanou Alatini tou Saapatini*) şeklinde yazılmıştır. Alâeddîn Keykubad'ın adının bu şekilde yanlış yazılmasına diğer Bizans kaynaklarında rastlanmaz. Diğer Bizans yazarları Alâeddîn Keykubad'ın adını ya Alâeddîn'in Yunanca transkripsiyonu ya da bazen Καικουπάδης

²⁷ A. C. S. Peacock, "The Saljūq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Ālā' Al-Dīn Kayqubād", s. 146.

²⁸ * Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 140-141. Şeşen, Hamevi'nin özellikle Milâdî 1223-1235 (Hicrî 620-633) yılları arasında Eyyubiler ve etraflarındaki devletlerin tarihi bakımından, yazarın kendi kişisel gözlemlerine ve arşiv vesikalarına dayanarak verdiği bilgilerin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hamevi, özellikle Yassı Çemen Savaşına katılmış ve bu savaş hakkında oldukça detaylı bilgiler vermiştir.

²⁹ A. Hartmann, "A unique manuscript in the Asian Museum, St. Petersburg: The Syrian Chronicle at-Ta'rih al-Mansuri by Ibn Nazif al-Hamawi from the 7th-13th century", *Egypt in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, ed. U. Vermeulen and J. Van Steenberghe, Leuven 2001, s. 89-100.

³⁰ Rustam Shukurov, "Trebizonde and the Seljuks (1204-1299)", s. 94.

Murat KEÇİŞ

(Kaikoupadis) şeklinde yazmaktadırlar.³¹ R. Shukurov, Saapatini (Σααπατίνη) kelimesinin, Meyyafarikin yöneticisi Şihabeddin'i simgelediğini ve bu kişinin Trabzon'a karşı bir sefer düzenlediğine dair herhangi bir kanıt bulunmadığını iddia etmektedir.³² Shukurov'un bu konu hakkında yaptığı bütün açıklamalara rağmen, sonuç olarak Lazaropoulos'un ya da onun kaynaklarının bu olayla ilgili verdiği bilgiler sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Lazaropoulos'un çeşitli anakronizmlerini ve efsanevi unsurlarını, tarihi olaylardan ayırmak oldukça güçtür. Tarihi gerçekler ile diğer unsurlar iç içe geçmiş durumdadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Lazaropoulos'un anlatımının bir kısmının tarihi olaylarla örtüştüğünü doğrulayacak iki kaynağa sahibiz. Bu kaynaklardan ilki Trabzon İmparatorluğu'nun tek kroniği olan Mikhael Panaretos'un eseridir. Panaretos, Melik Sultan'ın 1223 yılında Trabzon'a saldırdığını bildirirken, Lazaropoulos'un *Sinopsis*'i de aynı tarihi vermektedir. İkinci kaynağımız ise XIII. yüzyılın ilk yarısı için son derece önemli bir kaynak olan İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil* adlı eseridir. İbnü'l-Esir, 1223 yılında Moğol istilasından kaçan sığınmacıları taşıyan bir geminin battığını ve bu gemiden arta kalanların Selçuklular tarafından yağmalandığını yazmaktadır. O sıralarda uygulanan deniz hukukuna göre; limana yakın bir yerde batan gemi ve taşıdığı mallar, o bölgenin sultanına ait oluyordu. Bu sebepten bölgenin hükümdarı bu gemiden çok mal elde ettiği ve büyük bir servete kavuştuğu rivayet edilmektedir. Diğer gemiler ise sağ salim kurtularak sahile yanaşmışlardı.³³ Bu sığınmacılar, beraberlerinde değerli mallarını da taşıyan zengin ve soylu tüccarlardan oluşmaktaydı. Büyük bir ihtimalle Lazaropoulos'un bahsettiği batan gemi hikayesi ile bu olay tam olarak aynıdır. Lazaropoulos, gemide bulunan "zengin ve ünlü tüccarları" αρχοντες (arkhontes) terimi ile belirtmiştir. Birbirinden tamamen habersiz iki kaynak da, değerli mallar ile beraber önemli kişileri taşıyan geminin batmasından ve Selçukluların gemiyi yağmalamasından yaklaşık olarak aynı tarihlerde bahsetmişlerdir. Her iki anlatının da birbiriyle uyum göstermesi ve çok küçük farkların olması, olayları nakleden kişiden diğerine aktarılırken meydana gelen değişiklikler ile açıklanabilir. Bu olayın detayları tam olarak açığa çıkmamış olmasına rağmen, daha sonra meydana gelen olaylar ile bazı tahminlerde bulunmak mümkündür.

1223 yılında Türkiye Selçukluları'nın, Anadolu'nun kuzey kıyılarında zengin mallar taşıyan bir gemiyi batırdıkları ve geriye kalan mallara el koydukları tarihi bir gerçektir. Büyük ihtimalle bunu, Karadeniz'in güney kıyılarında yeralan ve bu tarihlerde Selçuklu hâkimiyetinde olmayan Trabzon'u ele geçirmenin bir adımı olarak gerçekleştirmişlerdir. Selçukluların Kıbrıs ve Venedik'le yaptıkları ticaret anlaşmasına göre, Venediklilerin herhangi bir

³¹ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Vol. II, s. 60, 146.

³² Rustam Shukurov, *Velikie Komniny*, s. 143.

³³ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağrakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, C. X, s. 240; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 358.

***Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer
Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler***

gemisi sultanın hâkimiyeti altında bulunan yerlerde veya sahilde tehlikeye düşecek olursa Venediklilere zarar vermeyip yardım etmeleri gerekmektedir. Ayrıca bulunan eşyaları da, iki tarafın birbirine iade etmesi hususunda ticarî bir anlaşma yapılmıştır.³⁴ Selçuklular'ın Sinop'u fethetmesinden sonra Trabzon ile yaptıkları barış anlaşmasının bilebildiğimiz maddelerine göre, deniz kazaları ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen, Trabzon İmparatorluğu'na ait bir geminin Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilmesinin Trabzon nezdinde düşmanca bir hareket olarak yorumlanmış olması gayet doğaldır. Her ne kadar 1214 tarihli anlaşma metninde bu madde yer almamış olsa dahi, dostluk anlaşması yapılan iki devlet arasında böyle bir şeyin meydana gelmiş olması, Trabzon İmparatorluğu'nu doğal olarak rahatsız etmiş ve uğramış olduğu zararın tazmin edilmesini beklemiş olmalıdır. Lazarapoulos'un da öne sürdüğü gibi, bu olay, Trabzon İmparatorluğu'nu Türkiye Selçukluları'na karşı geniş kapsamlı bir sefer düzenlemeye kıışkırtmış gözükmektedir.³⁵ Kırım'dan gelen vergi gelirleri Trabzon İmparatorluğu için büyük öneme sahipti. Önemli miktarda vergi geliriyle yüklü geminin batırılması Trabzonluları intikam almak için harekete geçirmiştir. Fakat Lazarapoulos, belki de bu olayı, Trabzon İmparatorluğu'nun 1228 yılında Sinop üzerine düzenlediği saldırı ile karıştırmış olabilir. İbn Bibi, Selçukluların Suğdak'a küçük bir askeri birlik bırakarak geri döndüklerini ifade etmektedir.³⁶ Moğolların, Suğdak'ta bırakılan kuvvetleri çıkarması, Selçuklu askeri gücünü pek fazla etkilememiştir.³⁷

³⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988, s. 144; Melek Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler, (XIII-XV. yy.)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Kürsüsü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1980, s. 35-36.

³⁵ Jan O. Rosenqvist, *The Hagiographic Dossier*, s. 436.

³⁶ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, *Tıpkıbasım*, s. 332; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeh (Selçuknâme)*, C. I, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, s. 344.

³⁷ Trabzon İmparatorluğu, I. İzzedin Keykavus zamanında olduğu gibi, Alâeddin Keykubad (1219-1237) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1245) döneminde de, Türkiye Selçuklular'ına tâbi idi. Dominiken Papazı Simon de Saint Quentin tarafından yazılıp, Fransız Vincent de Beauvais'in *Speculum Historiae* (Douai 1624)'i içinde zamanımıza kadar gelmiş olan *Histoire des Tartares*'e (Yeni basımı J. Richards, Paris 1965) göre, bu devirde Türkiye Sultanına tâbi olan devletler içinde "Trabzon Hâkimi" de bulunmaktadır: "Aynı şekilde, Trabzon beyi ona 200 mızrak veriyordu." Bkz. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşif'in Anularında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Alanya 2006, s. 51; Vincentii Praesulis Belvacencis, *Speculum Historiae*, Douai 1624, IV, Liber XXX, cap. CXLIV'den naklen, Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2-3, s. 94. 122. Büyük Komnenos I. Andronikos Gidos (1222-1235)'un hâkimiyetinin ikinci yılı Melik Sultan Trabzon üzerine sefere girişti. Daha sonra Harezmsahlar'a tabi olan Andronikos Gidos, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın

Murat KEÇİŞ

1223 yılında meydana gelen olayların detayları tam olarak bilinmemesine rağmen, Trabzon Kroniği *Panaretos*'un verdiği bilgilerden de yola çıkarak, bu yıl Türkiye Selçuklular Devleti ile Trabzon İmparatorluğu arasında düşmanca bir mücadelenin meydana geldiği ve Selçukluların yenilgiye uğradığı açıktır. Selçukluları sefer düzenlemeye kışkırtan en önemli sebep ise, Trabzonluların Samsun ve Sinop kıyılarına saldırı düzenlemeleridir.

Anadolu'nun birlik ve beraberliğini sağlayarak burada kalıcı ve güçlü bir yönetim kurmanın ancak ve ancak bu coğrafyayı kuşatan denizlerin kontrolü ile mümkün olacağına farkına varan Alâeddin Keykubad, bu amacını gerçekleştirebilmek için Karadeniz limanlarına seferler düzenlemiştir. Hem bir yarımada olması hem de su yollarının, iç denizlerin ve körfezlerin kesiştiği bir coğrafi havzada bulunması dolayısıyla Anadolu'nun en hayati dış politika önceliklerinden birisi, bu havza üzerinde etkinlik sağlayabilecek bir deniz stratejisinin geliştirilmesidir.³⁸ Bununla beraber, belirtilen bu hususların dışında, Türkiye Selçuklularının Kırım'a karşı ilgilerinin başka sebepleri de vardı.³⁹ Hüsameddin Çoban idaresinde gerçekleştirilen Kırım Seferi, Trabzon İmparatorluğu'nun Karadeniz ticareti üzerindeki kontrolünü zayıflatmaya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Selçuklular, Sinop'tan sonra Karadeniz'in diğer tarafında yeralan Suğdak'ı da fethederek bütün Karadeniz ticaretine hâkim olmak istemiştir. İbn Bibi'de yeralan bilgilerden öğrendiğimize göre, Hüsameddin Çoban bu seferden oldukça kârlı dönmüştür. Bu bölgeden elde ettiği zengin ganimetleri yönetimi altında bulunan Sinop ve Kastamonu'ya

Erzincan'da bulunduğu sırada bir rivayete göre Samsun'a, bir diğer rivayete göre ise Sinop'a saldırdı. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 357.

³⁸ Bizans Devleti'nin, Roma İmparatorluğu'nun ihtişamına sahip olmaya yöneldiği, VI. yüzyıldaki altın çağı olan Jüstinyanus dönemi her şeyden önce ünlü stratejisyen Belisarius'un Doğu Akdeniz üzerinde sağladığı deniz hâkimiyeti üzerinde yükselmiştir. Kuzeyden gelen Rus baskısı karşısında X. yüzyılda ortaya çıkan Bizans-Rus-Hazar güç dengeleri de deniz ve su yolları havzalarının Avrasya stepleri, Karadeniz ve Anadolu yarımadası arasındaki stratejik ilişki açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'ni Anadolu-Balkan eksenli bir bölge gücü olmaktan üç kıtaya hakim bir dünya devleti haline getiren faktörlerin başında da Ege, Akdeniz ve Karadeniz üzerinde kurduğu hakimiyet ile Kızıl Deniz, Hint Okyanusu ve Hazar gibi çevre denizlere açılacak boyutta deniz gücüne ulaşması gelmektedir. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul 2010, s. 151.

³⁹ A. Yakubovskii, "İbn Bibi'nin XIII. asır başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovetsk (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar)", *D.T.C.Fakülte Dergisi*, Çeviren: İsmail Kaynak, XII (1954), s. 210-220; Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 117-126.

Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler

göndermiştir.⁴⁰ Elde ettiği ganimetler Hüsameddin Çoban'a sefer için yaptığı harcamaları telafi etme imkanı verdiği gibi büyük oranda kâr da elde etmiştir. Suğdak Seferi'ne Anadolu'daki diğer askerî seferler yani Çukurova ve Akdeniz sahillerinde yapılan fetihler, bağlamında bakmak gerekir. Daha sonra Suğdak'ı Moğollar'a bırakmak zorunda kalan Kırım fatihi Hüsameddin Çoban, Trabzon'un Karadeniz ticaretindeki kontrolünü kırmak amacıyla, Trabzon'a bağlı gemilere sürekli olarak saldırmıştır. Hüsameddin Çoban'ın bu akınlarının diğer bir amacı ise, Sudak'ı kaybetmesinden kaynaklanan zararını, gemilerden elde ettiği ganimetlerle telafi etmek istemesidir. Böylece 1223 yılında Selçukluların Trabzon'a karşı düzenledikleri sefer, devletin Kırım politikasının bir devamı olarak görülmektedir. Fakat bu seferin Karadeniz'deki rakiplerine karşı başarısız olması neticesinde, Selçuklular, Büyük Komnenoslar'a doğrudan savaş açmışlardır.

Kaynakların yetersizliğine rağmen, Selçuklular'ın Kırım Seferi ile ilgili olaylar, mantıklı bir sıra takip etmektedir. Hüsamedin Çoban'ın Suğdak Seferi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kilikya Ermenilerine ve Trabzon'a karşı yürüttükleri politikalarının bir devamı niteliğindedir. Her iki yönde gerçekleştirilen seferler, Selçukluların ticaretin güvenliğini sağlamaya yönelik politikalarının sonucunda gerçekleştirilen faaliyetleridir. XIII. yüzyılın başlarında Anadolu'da cereyan eden ticaretin güvenliğini sağlamak, Selçuklu sultanlarının siyasi faaliyetlerinin en belirleyici unsurlarından birini oluşturmuştur.⁴¹

KAYNAKÇA

- BESSARION, “Ο εις Τραπεζούντα λόγος του βησσαρίωνος”, ed. Od. Lampsides, *Αρχαίον Πόντου (Arkheion Pontou=Pontus Arşivi)*, 39 (1984), s. 20-72.
- BRYER, Anthony A. M., “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception”, *Dumbarton Oaks Papers*, 29 (1975), s. 113-149.
- _____, _____, -David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, With Maps and Plans by Richard Anderson and Drawings by June Winfield, Volume I-II, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C. 1985.

⁴⁰ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, *Tıpkıbasım*, s. 323; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuknâme)*, C. I, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, s. 336.

⁴¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 357-363; Claude Cahen, “13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret”, *Cogito (Selçuklular)*, çev. Aykut Derman, S. 29 (Güz 2001), s. 134-135. I. Alaaddin'in sağlamaya çalıştığı emniyet politikası hakkında ise bkz. Herbert Jansky, “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası”, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 117-126.

Murat KEÇİŞ

- CAHEN, Claude, “Le Commerce anatolien au début du XIIIe siècle”, *Mélanges Louis Halphen*, Paris 1951, s. 91-101.
- _____, _____, “Questions d’histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe siècle”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 145-158.
- _____, _____, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul 2010.
- DELİLBAŞI, Melek, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler, (XIII-XV. yy.)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Kürsüsü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1980.
- HARTMANN, A., “A unique manuscript in the Asian Museum, St. Petersburg: The Syrian Chronicle at-Ta’rih al-Mansuri by Ibn Nazif al-Hamawi from the 7th-13th century”, *Egypt in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, ed. U. Vermeulen and J. Van Steenberg, Leuven 2001, s. 89-100.
- İbn Bîbî, *El-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-umûri’l-Alâiyye*, (Ayasofya Ktp. Nr. 2985) *Tipkibasım*, Ankara 1950.
- İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuknâme)*, C. I, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi’t-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, C. X, İstanbul 2008.
- İbn Nazif el-Hamevî, *Tarihü’l-Mansuri*, ed. Abu’l-‘İd Dudu, Şam 1982.
- JANSKY, Herbert, “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad’ın Emniyet Politikası”, *Zeki Velidi Togan’a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 117-126.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’l-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009.
- _____, _____, “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2-3, s. 91-155.
- KAZDHAN, Alexander P., “Hagiography”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, Oxford 1991, s. 897-899.
- MORAVCSIK, Gyula, *Byzantinoturcica*, Vol. II, Berlin 1958.
- PANARETOS, Mikhael, “Mikhael tou Panaretos peri ton Megalon Komnenon”, ed. O. Lampsides, *Arkheion Pontou (Αρχεῖον Πόντου)*, 22 (1958), Atina 1958.
- PAPADOPOULOS-KERAMEUS, A., *Sbornik istochnikov po istorii Trapezundskoi imperii*, St. Petersburg 1897.
- _____, _____, _____, *Ιστορικόν λεξικόν ποντικής διαλέκτου, (Pontus Diyalektiğinin Tarihsel Sözlüğü)*, Vol. II, Atina 1961.

***Türkiye Selçuklularının 1223 yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer
Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler***

- PEACOCK, A. C. S., “The Saljūq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Ālā’ Al-Dīn Kaykubād”, *Journal Royal Asiatic Society*, Series 3, 16/2 (2006), s.133-149.
- ROSENQVIST, Jan Olof, *The Hagiographic Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154, A Critical Edition with Introduction, Translation, Commentary and Indexes*, Uppsala 1996.
- _____, _____, “Local Worshipers, Imperial Patrons: Pilgrimage to St. Eugenios of Trebizond”, *Dumbarton Oaks Papers*, 56 (2002), s. 194-212.
- SAVVIDES, A. G. C., “The Trapezuntine sources of the Seljuq attack on Trebizond in A.D. 1222-1223. English translation and commentary”, *Αρχαίον Πόντου (Arkheion Pontou)*, 43 (1991), s. 102-129.
- _____, _____, *Byzantium in the Near East: its relations with the Seljuk sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols*, Selanik 1981.
- SHUKUROV, Rustam, *Velikie Komniny i Vostok (1204-1461) (Büyük Komnenoslar ve Doğu)*, St. Petersburg 2001.
- _____, _____, “Trebizonde and the Seljuks (1204-1299)”, *Mésogaios*, 25-26 (2005), s. 71-136.
- _____, _____, “The Byzantine Turks of the Pontos”, *Mésogaios*, 6 (1999), s. 19-29.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Alanya 2006.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- TURAN, Osman, “Keykubâd I”, *İ.A. (MEB)*, C. VI, Eskişehir 1997, s. 646-661.
- _____, _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul 1993.
- _____, _____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.
- VASILIEV, A., *The Goths in The Crimea*, Cambridge 1936.
- VRONIS, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles-London 1971.
- YAKUBOVSKİĬ, A., “İbn Bibi'nin XIII. asır başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovetsk (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar)”, *D.T.C.Fakülte Dergisi*, Çeviren: İsmail Kaynak, XII (1954), s. 207-226.